

УДК 323.1(=163.41/=163.42)»1919/1923»
323.1(415)»1916/1923»

ЧЛАНЦИ Articles

ГУБИЦИ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ЖАНДАРМЕРИЈЕ У СУКОБИМА СА КАЧАЦИМА И КОМИТАМА 1918–1934.¹

Мр Владан ЈОВАНОВИЋ
Институт за новију историју Србије

АПСТРАКТ: У раду је на основу извора државног порекла извршен преглед људских губитака које је имала жандармерија југословенске краљевине приликом окршаја са наоружаним групама качака и комита на простору Македоније, Косова и Метохије.

Кључне речи: жандармерија, качаци, комити, Краљевина СХС, људски губици

Утврђивање броја људских жртава у конкретним историјским ситуацијама, због своје погодности за разне врсте злоупотреба, често може сузити могућности објективног свођења биланса. Стога је, поред незахвалног изношења квантитативних судова, подједнако важно посветити пажњу вредновању историјских извора (контроверзних статистика) и превазилажењу проблема који настају њиховим манипулисањем. Овога пута смо се определили за људске губитке на оној страни за коју постоји највише доступних информација, а то су државни органи, или прецизније, жандармерија Краљевине СХС/Југославије. Покушај утврђивања броја жртава на страни наоружаних група, конфронтираних тадашњем државном систему, као и међу цивилним становништвом угрожених области био би један од наредних корака.

---

¹ Делови овог рада су усмено саопштени у оквиру радионице „Људски губици Србије и Хрватске у 20. столећу” Десетог међународног симпозијума *Дијалог повјесничара/историчара* који је одржан у Осијеку 22–25. септембра 2005. године.

Нестабилне југословенске границе према Бугарској и Албанији, проблем наоружаног (албанског) становништва, бујање качачког и комитског покрета и опште незадовољство народа економским приликама допринели су да југословенска жандармерија има прилично незахвалну улогу на простору Македоније, Косова, Метохије и Санџака. Широки опсег њених послова који се често преплитао са ингеренцијама полицијских и војних снага, хронични кадровски проблеми и висок степен слободе жандарма у *ad hoc* одлучивању, учинили су ову формацију крајње непопуларном међу становништвом. Са друге стране, присуство две трећине њеног састава на југоистоку Краљевине СХС допринело је привременом сламању качачког покрета на Косову и сузбијању комита у Македонији. Судаћи према губицима у људству, може се рећи да је највишу цену пацификовања „новоослобођених области” платила управо жандармерија, чије су потере биле изложене синхроној акцији албанских и бугарских чета. Непримерен однос жандарма према становништву, које је по инерцији идентификовано са „јатацима” и непријатељима државе, додатно је заоштравао постојеће антагонизме, при чему треба нагласити да су кључни проблеми службе лежали у цивилним управним центрима који су командовали жандармеријом.²

*

Након оснивања југословенске државе качачки покрет Албанаца на Косову и Метохији се из „одметништва” трансформисао у брутални вид непризнавања друштвено-политичке стварности, док је непрекидно убацивање одметничких група из Албаније било саставни део италијанско-албанског плана за дестабилизацију Краљевине СХС. Акцијама качака руководио је Косовски комитет из Скадра преко обавештајне централе у Ђаковици, а потом са југа Италије, уз нескривену италијанску подршку. Југословенска влада је у више наврата покушала да са владом у Тирани постигне договор о коначном обрачуну са качацама Бајрама Џурија и Хасана Приштине, као и о протеривању бугарских комита и присталица ВМРО из Албаније. Међутим, качачке и комитске групе су очито служиле Тирани као погодан инструмент за утицање на Комисију за разграничење, иако је југословенска страна очекивала да ће се Ахмед Зогу, у знак захвалности својим „патронима” из Београда, одужити макар уништењем качачких група дојучерашњег непријатеља Бајрама Џурија. Напротив, у Албанији су несметано боравили и прваци ВМРО који су организовали комитске чете за прекограничне упаде у Македонију.³ Ситуација је додатно искомпликована после деветојунског преврата 1923. када су пучисти у Софији свргли бугарског пред-

² Владан Јовановић, „Жандармерија Краљевине СХС у `новоослобођеним крајевима` 1918–1929”, *Војноисторијски гласник*, бр. 1–2/2002, Београд, 2002, стр. 54.

³ Ђорђе Борозан, *Велика Албанија: поријекло–идеје–пракса*, Београд 1995, стр. 75–76, 94–99.

седника Александра Стамболијског. С обзиром на кључну улогу Тодора Александрова у пучу, југословенским званичницима је постало јасно да ће се појачати и комитска делатност у Македонији, те је у лето 1923. гранична служба према Бугарској и Албанији подигнута на највиши ниво.⁴ На подручју јужне Италије било је сконцентрисано језгро албанске емиграције која је 1922. уз активно учешће италијанских официра и обавештајца преговарала са вођама ВМРО и црногорских сепаратиста о образовању заједничког комитета који би управљао трансфером терористичких група у Југославију.⁵ Почетком 1924. представници ВМРО и Косовског комитета су се договорили о истовременом убацивању комита и качака и омеђили простор за деловање: вођама комитског покрета припала је територија јужно од Качаника, док је северно од овог места требало да делују качаци.⁶

Највећи проблем за власти Краљевине СХС представљали су качаци Азема Бејте у дреничком крају који су са доста самопоуздања изводили пљачкашке походе и оружане нападе на државне институције. Слаба координација жандармерије и војске продубила је стање анархије, па су војне и цивилне власти у неколико наврата 1920. предлагале увођење ванредног стања, али и екстремне мере које су се кретале од интернирања качачких породица и конфискације њихове имовине, до оснивања преких судова и егзекуција „на видљивом месту”.⁷ Проблеми са неефикасном жандармеријом навели су југословенску државу да током 1920/21. стави у своју граничну службу чете „организованих Арнаута” (тзв. привремене жандарме), али је међу њима веома брзо дошло до расула, упркос солидним платама које су примали из касе Косовске и Вардарске дивизијске области.⁸ Септембра 1922. Министарски савет је одобрио формирање 20 „летећих одреда” за гоњење албанских качака и бугарских чета, при чему је свака армијска област била дужна да жандармеријској бригади у Скопљу стави на располагање одређен број људи и технику.⁹

Прве две године Краљевине СХС број жандарма у Македонији није прелазео 1.700 људи, иако је стање безбедности према албанској и бугарској граници било критично. Већ 1921. број присутних жандарма значајно расте, да би 1928. достигао читавих 8.000, тј. две трећине целокупног састава.

⁴ Десанка Тодоровић, *Југославија и балканске државе 1918–1923*, Београд, 1979, стр. 236; Ђ. Борозан, *н. д.*, стр. 101;

⁵ Архив Југославије (даље: АЈ), фонд 14, фасцикла 28, архивска јединица 75, листови 733–739, белешке пуковника Танасија Ђ. Динића.

⁶ Vladan Jovanović, *Jugoslovenska država i Južna Srbija 1918–1929. Makedonija, Sandžak, Kosovo i Metohija u Kraljevini SHS*, Beograd, 2002, str. 162.

⁷ Љубодраг Димић, Ђорђе Борозан, *Југословенска држава и Албанци*, том 2, Београд, 1999, стр. 695–696, 739–744.

⁸ Архив Војноисторијског института, Пописник-4/3, кут. 58, фасц. 1, бр. 1/12; фасц. 2, бр. 1/91.

⁹ АЈ, 14-177-656, л. 1117.

Већина бугарских и македонских историчара се позива на податак да је 1923. број специјално организованих лица за борбу против комита износио 25.000 људи, те да је у Македонији било сконцентрисано 40.000 припадника војске и 10.800 жандарма.¹⁰ Према сазнањима М. Бјелајца, све до 1925. године жандармерија Краљевине СХС је задржала број од 21.000 жандарма, при чему је на југу, осим команде пука у Скопљу, постојао и додатни батаљон на територији Брегалничке дивизијске области.¹¹ Средином 1931. југословенска жандармерија је бројала 18.203 жандарма (од тога 442 официра и 35 војних чиновника) и 2.499 полицијских извршних службеника, а поред тога, држава је 1919–1934. године потрошила 173 милиона динара за финансирање 1.200 жандарма који су обезбеђивали вардарску пругу.¹² Током 1934. састав жандармерије је незнатно редуциран захваљујући „добровољној сарадњи грађана”, али свакако и услед ликвидације комитског покрета у самој Бугарској. Штавише, модел *народне милиције* је предложен и за северозападне делове Југославије.¹³

Решеност жандармерије да зарад државних интереса буде спремна и на људске жртве – како међу непријатељским тако и у сопственим редовима, па и међу цивилима – демонстрирана је у више наврата. Поред текстова у *Жандармеријском календару* и *Полицији* којима су припадници службе психолошки припремани за најтежа искушења, бескомпромисне поруке стизале су и са највиших руководећих позиција. Присећајући се своје некадашње функције скопског великог жупана, генерал Јован Наумовић, тада у својству команданта жандармерије, каже: „Кад је била у питању држава, ја сам сасвим строго поступао, јер нисам питао колико ће глава пасти. Да је пало и пет стотина глава, не би било ништа за ову државу, само да се она одржи.”¹⁴ Љуба Давидовић је 1923. у парламенту истицао како је у борби за ослобођење Македоније изгубио сина јединца, да би пет година касније на истом месту закључио како „15.000 македонских глава” за очување југословенске управе не би требало да представља неки проблем, пошто је за успоставу српске власти у Македонији положено 150.000 људских живота!¹⁵

¹⁰ Костадин Палешутски, *Македонскиот вџпрос в буржоазна Југославија 1918–1941*, Софија 1983, стр. 63; Киро Миљовски, „Скица за историјата на македонскиот народ 1918–1941”, *Гласник ИНИ*, бр. 1, Скопје, 1961, стр. 81.

¹¹ Mile Vjelajac, *Vojska Kraljevine SHS/Jugoslavije 1922–1935*, Beograd, 1994, str. 37.

¹² АЈ, 37-22-174, л. 331, *Summary of material outlay incurred for defence against komitadji raids from 1919 to 1934; Стенографске белешке Сената Краљевине Југославије*, ванред. саз. за 1932, књ. 1, 17. ред. саст, 21. 3. 1932, стр. 348; *Полиција*, XIX/бр. 7–8. април 1932, стр. 329.

¹³ *Службени лист Вардарске бановине*, бр. 108–110, 3. 1. 1932, стр. 8; *Стенографске белешке Сената Краљевине Југославије*, ред. саз. за 1933/34, књ. 2, 18. ред. саст, 25. 3. 1934, стр. 218.

¹⁴ Pokrajinski arhiv Maribor, Ostavština Antona Korošca, evid. br. 7-IV/15-1958 (14. 4. 1936).

¹⁵ К. Палешутски, *Македонскиот вџпрос*, стр. 67.

Иако је македонска емиграција 1920. године понављала пред међународном јавношћу да су старе комитске методе борбе против власти одавно напуштене, утисци о мирољубивости и политичком такту ВМРО нису били убедљиви. Холандски писац Ван ден Долард је током четворомесечног боравка у Бугарској приметио да су „амерички гангстери Ал Капоне и покојни Џек Дајмонд просто бедници, кад се сравне са вођама Комитета”. Тројица адвоката који су се вратили из бугарског егзила сведочили су о страху Ванча Михајлова од народне милиције у Македонији, преневши узгред и поруку Тодора Александрова: „Убиј петорицу, па ће те се после бојати пет стотина”.¹⁶ И заиста, неколико комитских напада је обележило двадесете године снажно одјекнувши у јавности: убиство капетана Еугена Модерчина и петорице жандарма (мај 1922), масакр сељака у Сушеву (септембар 1922), ликвидација 23 мештана Кадрифалкова (јануар 1923), убиство осам војника и двојице жандармеријских старешина у Тонатарцима (март 1923), егzekуција Спасоја Хаџи-Поповића, власника битољских новина (јул 1926), атентат на генерала Михајла Ковачевића у Штипу (октобар 1927), убиства председника општинског суда у Ђевђелији (децембар 1927) и Велимира Прелића, правног саветника скопског великог жупана (јануар 1928), неуспели атентат на високог функционера полиције Жики Лазића у Београду (јун 1928), затим десет терористичких напада на јавне зграде у којима је убијено и рањено 94 лица, те 28 бомбашких напада на железничке пруге Цариброд–Ниш и Врање–Скопље–Ђевђелија. Постављање „паклених машина” најчешће су изводили пребези при повратку за Бугарску и тиме наносили значајне губитке жандармеријским јединицама које су обезбеђивале вардарску пругу.¹⁷ И почетком наредне деценије настављени су напади на јавна места, па су марта 1930. испред једне струмичке кафане двојица комита ликвидирала стражара и бацила бомбу од које је рањено 16 људи, док је октобра исте године у Охриду убијен жандармеријски наредник.¹⁸

Са друге стране, Иван Катарциев сматра да је у периоду 1919–1929. на подручју Македоније југословенска власт инспирисала или извршила преко 1.500 политичких убистава, при чему је у време појачаних дејстава комитских чета у Повардарју било 54.700 људи под оружјем.¹⁹ У покушају да скрене пажњу Друштва народа на ситуацију у Вардарској Македонији Димитар Влахов је 1930. објавио текст у Бечу тврдећи да је од 1918. кроз затворе прошло 25.000 Македонаца и да је петина осуђена на дугогодишњу робију.²⁰ Подаци које је пренео један хрватски лист говоре да су прве три

¹⁶ *Macedonia. Documents and Material*, Sofia, 1979, str. 726; *Вардар*, бр. 57, 12. 2. 1933, стр. 5; бр. 108, 10. 8. 1933, стр. 2.

¹⁷ АЈ, 37-22-174, л. 327; *Вардар*, бр. 128, 12. 10. 1933, стр. 6.

¹⁸ АЈ, 14-194-716, л. 203; 14-227-812, л. 173.

¹⁹ *Историја на македонскиот народ*, том 4, Скопје, 2000, стр. 161–162.

²⁰ *Macedonia. Documents and Material*, p. 848/9.

године југословенске управе у Македонији резултирале убијањем 742 лица, рушењем 50 џамија и 6.344 куће и темељним спаљивањем 132 села из којих се 55.068 људи одметнуло у хајдуке!²¹ Пример сурове одмазде може илустровати случај из јануара 1922. када је комитска чета извршила масакр над мештанима колонистичког насеља Кадрифалково, а годину дана касније ликвидирала десеторицу војника и жандарма у селу Тонатарци. Влада Краљевине СХС је у знак одмазде ангажовала шефа Удружења против бугарских бандита Добрицу Матковића, који је већ 2. марта 1923. послао потпуковника Радића у село Гарван. Резултат ове акције био је масакр 56 старијих мештана који су страдали у митраљеској ватри. Љуба Давидовић је у парламенту говорио о двоструко мањем броју жртава, али када је народни посланик Светозар Ђорђевић покушао да уђе у село и утврди истину, власти су га на све начине ометале у тој намери.²²

У таквој анархији простор Македоније и Косова је био крајње непопуларан за сваку врсту државне службе, па су у Вардарску бановину углавном стизали жандарми по казни (са кривичним досијеима или наклоњени опозиционим странкама). Већина жандарма хрватске националности која се одважила да званично затражи прекоманду је као мотиве наводила нездраву климу у Македонији, неподношљиве услове на албанској граници, честе оружане акције против комита и качака, али и немогућност напредовања у служби.²³ Начелник Министарства унутрашњих послова Мирко Ралчић је и крајем тридесетих година био затрпан молбама хрватских и словеначких жандарма да се преместе са Косова и из Македоније у Савску бановину. Ипак, најчешће ургенције односиле су се на српске жандарме из Шумадије и Мачве који су посредством утицајних политичара покушавали да добију прекоманду у свој завичај.²⁴

*

Расположиви извори нису пружили поуздане податке о жртвама међу самим одметницима и цивилним становништвом угрожених области, баш као што се ни број погинулих жандарма и војника није могао узети без резерве, иако државни подаци потичу махом из полиције и жандармерије. Уочена је недоследност државних органа у представљању броја жртава, која

²¹ Đorđe Stanković, „Nacionalizam i politička kultura (istorijsko iskustvo prvih godina jugoslovenske države)”, *Tokovi istorije*, br. 1–2, Beograd, 1993, str. 116.

²² Архив САНУ, бр. 13316/104, *Кадрифалково и Тонатарци*, стр. 1; *Стенографске белешке Народне скупштине Краљевине СХС*, 55. ред. саст, 11. 10. 1923, стр. 1702.

²³ Nikica Barić, „O problemu nacionalnog sastava žandarmerije nakon sporazuma Cvetković–Maček”, *Radovi*, br. 32–33, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1999–2000, str. 182–184.

²⁴ АЈ, 14-240-854, л. 458.

је често изазвана околностима под којима су ти подаци саопштавани, самим тим и мотивима за изношење информација у јавност. Посебан проблем приликом покушаја утврђивања броја страдалих у сукобима са албанским качацама био је тај што су збирне процене укључивале и последице борби са комитским четата у Македонији. Један од ретких приказа броја жртава качачких и комитских напада потиче из Министарства иностраних послова и очито је био намењен међународној јавности:

Губици жандармерије у сукобима са качацама и комитама 1919–1933.

YEAR	KACACI (individual brigands)				KOMITADJIS (bands)			
	KILLED		WOUNDED		KILLED		WOUNDED	
	Officers	Men	Officers	Men	Officers	Men	Officers	Men
1919	-	30	-	29	-	-	-	-
1920	2	77	-	55	-	-	-	6
1921	1	21	-	22	-	-	-	2
1922	-	18	-	11	1	16	-	4
1923	-	40	-	18	1	11	-	2
1924	1	56	-	19	-	30	-	11
1925	-	10	-	7	-	4	-	1
1926	-	12	-	3	-	2	-	-
1927	-	8	-	9	-	1	-	14
1928	-	5	-	4	-	-	-	-
1929	-	1	-	1	-	2	-	-
1930	-	1	-	-	-	2	-	-
1931	-	1	-	-	-	1	-	-
1932	-	1	-	-	-	1	-	-
1933	-	6	-	-	-	-	-	-
TOTAL	4	277	-	178	2	70	-	41

AJ, 37-22-174, l. 330, *Losses in officers and men of the Corps of Gendarmerie*

Овај документ показује да су губици жандармерије у сукобима са комитским четата износили 70 жандарма и два официра, док је 41 жандарм био рањен, из чега се може наслутити да је качачки покрет био далеко опаснији по југословенску жандармерију. Према броју страдалих жандарма посебно се издваја 1924. година, што коинцидира са заједничком акцијом војске и жандармерије приликом гушења побуне у Дреници.²⁵ Подаци министра унутрашњих дела из периода кулминације албанског покрета говоре да је само од 1918. до 1923. године у покрајини Јужној Србији погинуло око 600 жандарма.²⁶ Сходно информацијама помоћника команданта Друге жандармеријске бригаде, у акцији разоружавања косовско-метохијских округа 1920. године је учествовало 1.666 жандарма из редовних посада, али се осим петорице војника 21. пука не спомињу жртве међу жандармеријом.²⁷

²⁵ Ђ. Борозан, *н. д.*, стр. 103.

²⁶ *Стенографске белешке Народне скупштине Краљевине СХС*, 3. ред. саст, 20. 6. 1923, стр. 273.

²⁷ Љ. Димић, Ђ. Борозан, *Југословенска држава и Албанци*, стр. 750–759.

Арчибалд Рајс је кроз причу о последицама деловања комитских чета провукао податак о 300 убијених „истакнутих мештана” до 1923. године и око 3.000 погинулих војника и жандарма!²⁸

Публикација намењена самим жандармима намеће сасвим другачију слику исхода сукоба са качацама и комитима, иако је период 1929–1933. важио за „безбеднији”. Ови подаци се драстично разликују од оних у претходној табели, па су бројеви погинулих и по неколико десетина пута већи. Тако испада да је у пет „мирнијих” година током 151 сукоба погинуло 78 и умрло 524 жандарма, тј. да су 602 жандарма изгубила живот:

Број страдалих жандарма 1929–1933.

ГОДИНА	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.
Број сукоба	27	25	31	48	20
Погинуло	27	26	14	8	3
Рањено	6	10	3	59	28
Умрло	143	116	117	88	60

Жандармеријски календар за 1935, стр. 74–75.

Приметно је да је број жртава био мање колоквијалан што је временска дистанца између извора и обрађиваног периода била већа, те да је уз погинуле и рањене припаднике југословенских снага уведена и нова категорија жртава – умрлих на дужности. Према полицијском извору с краја двадесетих година, током периода 1919–1927. у борбама против качака и комита погинуло је свега осам жандарма, 387 их је рањено, док је услед „напорног рада” и лоше хигијене дуж албанске и бугарске границе умрло чак 755 жандарма.²⁹ Статистика команданта жандармерије генерала Душана Марковића показала је да је у сукобима са качацама и комитима 1918–1931. погинуло 736, рањено 399 и умрло чак 1.405 жандарма, што би значило да су у укупним губицима жандармерије умрли припадници чинили читавих 66%! За разлику од броја погинулих, који је варирао зависно од безбедносних прилика, број умрлих је био перманентан и износио је око 100 жандарма годишње, чиме је њихов укупан број за 13 година досегао скоро десети део целокупног састава југословенске жандармерије! У великом броју случајева ова категорија жртава није узета у обзир, па се тако рачуница бригадног генерала Милутина Стефановића завршава на 11 жандармеријских официра и 816 жандарма који су погинули током прве деценије југословенске државе.³⁰ На сличан начин проблему приступа и уредник

²⁸ Архив САНУ, бр. 13313/3, *Живојин Лазућ*, стр. 13.

²⁹ *Полиција*, бр. 1–2, јануар 1929, стр. 39–42.

³⁰ *Полиција*, бр. 11–12, јун 1932, стр. 598; бр. 9–12, Београд, 1936, стр. 634.

Жандармеријског календара када каже да је у борбама против качака и комита жандармерија изгубила девет официра и преко 670 жандарма.³¹ Приликом позивања на југословенске изворе, страни аутори најчешће цитирају службене податке о броју жртава.³² Уз незнатна одступања, они одговарају сазнањима Александра Апостолова који каже да је у периоду 1919–1934. забележено 467 комитских напада у којима је погинуло 185 људи, рањена 253 службена лица и 288 цивила.³³ Поново ћемо се позвати на извор из Министарства иностраних послова који даје какву-такву процену свих жртава:

Year	Komitadji raids and attacks	Officials killed or wounded	Civilians killed or wounded	Komitadjis killed, wounded or captured
1919	10	1	1	2
1920	17	9	4	7
1921	24	12	8	8
1922	41	26	38	21
1923	51	37	42	16
1924	74	38	42	79
1925	55	14	24	47
1926	23	7	20	9
1927	61	19	32	27
1928	10	3	-	7
1929	16	6	6	8
1930	13	7	33	1
1931	17	5	2	13
1932	18	1	1	3
1933	34	-	-	16
1934	3	-	-	4
TOTAL	467	185	253	268

AJ, 37-22-174, 1. 326-327, *Report of the results of Macedonian komitadji action*

Табела показује да се после жестоког периода 1921–1927. број комитских упада значајно проредио. Од 1930. поново расте, али без већих последица по државне органе и цивиле, што се не би могло рећи и за саме комите. Можда се може претпоставити да је жандармерија постала ефикаснија, али опет треба имати у виду податке о жртвама у „мирнијем периоду” које нам је понудио *Жандармеријски календар* из 1935. године. Поред губитака у директним окршајима са наоружаним групама, југословенска жан-

³¹ *Жандармеријски календар за 1930*, стр. 74–75.

³² Hugh Poulton, „Macedonians and Albanians as Yugoslavs”, *Yugoslavism. Histories of a Failed Idea 1918–1992*, Ed. by Dejan Djokić, London, 2003, p. 118.

³³ Александар Апостолов, „Специфичната положба на македонскиот народ во кралството Југославија”, *Гласник ИНИ*, бр. 1, Скопје, 1972, стр. 56.

дармерија је губила своје припаднике и у нетипичним ситуацијама. У често врсту инцидената можемо уврстити погибију од граната заосталих из балканских ратова и Првог светског рата.³⁴ Друга врста „нетипичне” погибије била је распрострањена у кријумчарским крајевима у којима су шверцери дувана без имало задршке отварали ватру на жандармерију и службенике финансијске контроле.³⁵

Разлоге за несразмерно велике људске губитке у жандармерији треба тражити на више страна. Прво, принцип ангажмана тзв. народне милиције, или наоружаних сељака при гоњењу банди уносио је додатну конфузију у њен рад, иако је „милицији” поверена већа количина војничких пушака „у циљу самоодбране и потпоре жандармерије”.³⁶ Асистенција наоружаних, а потом одликаних сељака приликом ликвидације убачених комита бивала је све чешћа, па је 1933. године забележено неколико таквих случајева који су са доста публицијетета праћени у штампи (Соколарци, Драмче, Бајково, Ново Село, Стојаково итд.).³⁷ Други узрок рањивости ове формације може бити њена сама кадровска структура, тј. неискуство млађих припадника и несталност у служби. У текстовима који третирају проблеме жандармерије међу кључним речима доминирају „храброст” и „јунаштво”, док се о професионализму и вештини не проговара. Неефикасност бројчано надмоћније жандармерије илуструје пример из новембра 1924. када се у Откиси крај Струге сукобило шест качака са 150 жандарма и припадника „оружаног народа”. Епилог сукоба је био погибија два жандарма, једног војника, цивила и два граничара које је ова шесточлана група ликвидирала несметано се пробивши до границе!³⁸ И на крају, треба нагласити да је жандармерија била у надлежности окружних начелника сумњивих квалификација, који су је могли ангажовати по властитом нахођењу. Имајући све то у виду, може се закључити да је традиција жандармерије Краљевине Србије препознатљива и у пракси унификоване југословенске жандармерије. Упадљиво је да је однос између броја погинулих жандарма и комита у кратком интервалу 1914–1915. и дужем периоду 1919–1934. године остао идентичан, т. ј. 1:1,44!³⁹ Ово, готово невероватно подударане у две децимале може бити пука случајност, али такође може навести на закључак да је упркос новим политичким околностима превагнуо континуитет у методама, тактици, кадровима, па чак и у наоружању са обе супротстављене стране.

³⁴ АЈ, 14-180-665, л. 190.

³⁵ АЈ, 14-200-729, л. 239.

³⁶ *Полиција*, бр. 5–6, март 1934, стр. 213.

³⁷ *Вардар*, бр. 77, 23. 4. 1933, стр. 3; бр. 91, 11. 6. 1933, стр. 1; бр. 93, 18. 6. 1933, стр. 1.

³⁸ *Стенографске белешке Народне скупштине Краљевине СХС*, 19. ред. саст, 30. 1. 1924, стр. 414/5.

³⁹ *Жандармеријски календар за 1933*, стр. 65. - Губици српске жандармерије током 1914/15. године износили су 277 погинулих, наспрам 400 ликвидираних комита.

Summary

Yugoslav Gendarme Losses in Clashes with Albanian and Bulgarian Bandits 1918–1934

Key words: *Gendarmeries, Albanian bandits, Bulgarian bandits, the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, human losses*

The text presents, on the basis of state documents a survey of human losses of the gendarmerie of the Yugoslav kingdom in clashes with armed groups of Albanian and Bulgarian bandits in the territory of Macedonia, Kosovo and Metohija. When utilizing the accessible materials we could detect inconsistency in presentation of the number of victims which was caused by the circumstances under which the data were reported. Most often tables and data depended on person, time and occasion the data were imparted. For that reason the final data of the killed between 1918 and 1934 diverge greatly, ranging from 353 to 2.141. Depending on motives, the number of the killed and wounded was often adduced together, whereas in smaller number of cases distinction was made between the gendarmes who had been killed and those who had died of natural causes. The intriguing play of numbers and the impossibility to look into the losses of the Army, blear the realistic picture of the results repression of the Albanian and Bulgarian outlaws had yielded. This also limits to a great extent the evaluation of the anti-terrorist actions. However, on the basis of the most frequent statistics it is obvious that the number of the gendarmes who were killed in clashes with the Albanian bandits started diminishing only from 1927 on, although officials claimed the Albanian brigandage had been suppressed three years earlier. As for the consequences of shoot-outs with Bulgarian bands, the number of the dead started diminishing in 1928, despite the increase in the number of armed clashes. With a clearer categorization of victims and historiographical treatment of the phenomenon of the „deceased” (who made up 66% of the total gendarme losses!) the effects of the unfinished struggle of the Yugoslav forces with the Albanian guerilla and Bulgarian-Macedonian outlaw movement will be clearer too.